

III. GŁOTTODYDAKTYKA

MICHALINA MIREK

WSP w Bydgoszczy

KSZTAŁTOWANIE PODSTAW KOMUNIKACJI NAUKOWEJ U STUDENTÓW FILOLOGII ROSYJSKIEJ

W okresie ostatniego dwudziestolecia wzrosło zainteresowanie teoretyków i praktyków komunikatywnym ukierunkowaniem procesu nauczania języków obcych. Ten zwrot ku zaspokojeniu potrzeb komunikacyjnych uczących się zawdzięczać należy w dużej mierze lingwistyce, a szczególnie wynikom badań funkcjonalnej strony języka. Jest to zjawisko ze wszech miar pozytywne i jak słusznie twierdzi M.Kożina "stanowi wyższy etap poznania w lingwistyce /- - -/ bowiem poznanie funkcji zjawiska, jego dialektyki stanowi najwyższy etap poznania w każdej nauce"¹.

Dużą rolę w badaniu funkcji języka odegrał rozwój stosunkowo nowej dyscypliny lingwistycznej, jaką jest stylistyka funkcjonalna. Ten właśnie mowoznawczy aspekt językoznawstwa jest najbliższy metodyce nauczania języków obcych. Ścisłej mówiąc, wyniki badań funkcjonalnej strony języka stanowią jedną z głównych podstaw naukowych nauczania języków obcych. Praktyczna realizacja tych badań znalazła szerokie zastosowanie w redagowaniu nowych programów nauczania języków. Są to programy typu analitycznego, które zawierają spisy odpowiednich kategorii seman-

tycznych oraz sporządzone zgodnie z przyjętymi kryteriami wykazy wyselekcjonowanych modeli językowych /jednostek morfosyntaktycznych/ niezbędnych do poprawnego budowania aktów mownych adekwatnych do sytuacji komunikacyjnych określonych przez kategorie semantyczne. Można więc stwierdzić, że obecnie nauczanie języków obcych ma charakter intencjonalno-sytuacyjny lub - jak określa to S.P.Kaczmarek - kategoriałno-pojęciowy, gdzie dobór i układ materiału językowego podporządkowany jest zaspokajaniu potrzeb komunikacyjnych uczących się². Chodzi więc o przyswajanie języka jako realnego systemu funkcjonującego, a nie tylko jako systemu znaków³. Pogląd ten znajduje coraz szersze zastosowanie w metodyce nauczania języków obcych w szkołach wszystkich typów, a także i na uczelniach wyższych. Mam tu na myśli przede wszystkim praktyczną naukę języka rosyjskiego na filologii rosyjskiej. Komunikatywne ukierunkowanie nauczania języka przynosi określone skutki. Przyrost nawyków i umiejętności, zwłaszcza w ustnej formie komunikacji, jest łatwo zauważalny, wymierny. Studenci starszych lat swobodnie posługują się językiem rosyjskim na płaszczyźnie wielu sfer komunikacji językowej⁴. Wyjątek stanowi sfera nauki, a wiadomo, że na starszych latach studiów rozszerza się skala potrzeb komunikacyjnych studenta w tej właśnie sferze. Wieloletnie doświadczenia, a także badania przeprowadzone w tym kierunku wykazują brak "pomostu" łączącego bardziej utilitarne potrzeby komunikacyjne z potrzebami specjalistycznymi. Najbardziej przejawiają się one podczas udziału studentów w seminariach magisterskich. Z wielu zaobserwowanych trudności w stosowaniu zarówno ustnych, jak i pisemnych form komunikacji nauko-

wej wymienie kilka najważniejszych. Należą do nich: 1/ trudności w dokonywaniu transformacji w sferę komunikacji naukowej wczesniej przyswojonych modeli językowych np. określających przedmiot, jego cechy, klasyfikujących przedmioty i zjawiska, a także modeli wyrażających aprobatę, negację, wątpliwości, przyczynę i skutek, warunki, w jakich zachodzi zjawisko itp. /studenci posługują się nimi swobodnie na płaszczyźnie innych sfer komunikacji językowej/; 2/ trudności z wprowadzeniem do nowych kolokacji i koligacji tych słów i związków wyrazowych, których semantyka ulega osłabieniu, lub które w tekście naukowym tracą swoje znaczenie podstawowe, np. ПУТЬ, ПОСРЕДСТВО, СИЛА i wiele innych. Zilustrować to można następującymi przykładami: Смягчение отрицательной оценки в научной рецензии происходит путем употребления литоты, путем вкрапления отрицательной оценки в положительную... В силу воздействия глухих согласных.... itp.; 3/ brak umiejętności i nawyków budowy zdań charakterystycznych dla stylu naukowego, a także łączenia ich w większą całość. Studenci mają również trudności z określeniem zadań komunikacyjnych zawartych w niektórych tekstach naukowych, a co za tym idzie z określeniem rodzaju tekstu oraz jego struktury. Wymienione wyżej trudności spowodowane są tym, że na początkowych latach studiów kształtowane są umiejętności i nawyki posługiwania się przede wszystkim językiem ogólnym, w pewnej mierze również publicystycznym i urzędowym. Studenci nie uczą się natomiast praktycznego stosowania stylu naukowego, nie znają jego specyfiki. Tymczasem styl naukowy posiada szereg właściwości, na które należy zwrócić uwagę w procesie nauczania. Są to oficjalność, dokumentalność, brak środków ekspresji, mniejsze lub większe nasycenie terminologią, abstrakcyjność, duży

stopień uogólnienia. Główną formą komunikacji naukowej jest monolog, przede wszystkim w postaci pisemnej /komunikat, opis, rozprawa/, gdyż jego ustna odmiana jest zjawiskiem wtórnym⁵.

W niniejszym artykule chciałabym zwrócić szczególną uwagę na kształtowanie podstaw komunikacji naukowej u studentów starszych lat filologii rosyjskiej. Zaczę od określenia potrzeb komunikacyjnych studenta związanych przede wszystkim z nową formą zajęć, jaką jest seminarium magisterskie. Na tych zajęciach student powinien wypowiadać się na temat czytanej literatury przedmiotu, eksperymentu pedagogicznego, który prowadzi, wypowiadać swoje zdanie w rozmowie z promotorem, podejmować spór z kolegami - uczestnikami seminarium, to znaczy wyrażać aprobatę, negację, wątpliwości, motywować swoje stanowisko, określać przyczynę, skutek itd., dokonywać opisu kompozycji czytanych tekstów. Ponadto winien nauczyć się pisać recenzję, referat, komunikat, tezę, rozprawkę lub rozprawę, i wreszcie pracę magisterską.

Jak można zauważyć, potrzeby te dotyczą zarówno pisemnej, jak i ustnej formy komunikowania się.

Wiadomo, że podstawą kształtowania kompetencji językowej, a następnie kompetencji mownej jest tekst obcojęzyczny, dlatego chciałabym poświęcić kilka uwag tekstom z interesującą nas dziedziny. Aby tekst naukowy mógł spełnić swoje zadanie, tj. aby mógł stać się wzorcem komunikacji naukowej, powinien być zbudowany zgodnie z następującymi zasadami:

1. Zasada jakości. Tekst musi zawierać informację prawdziwą, zatem wiarygodną.

2. Zasada ilości. W tekście powinna znajdować się nie tylko

informacja podstawowa o danym zjawisku czy przedmiocie leca i informacja dodatkowa.

3. Zasada logiczności. Tekst winien być skomponowany tak, aby jego forma nie prowadziła do dwuznaczności.
4. Zasada pragmatyczności. Wskazane jest, aby tekst stanowił uzupełnienie wiedzy z danej dziedziny i wpływał na kształtowanie poglądów odbiorcy na dany problem.

Ponadto tekst naukowy winien odznaczać się szeregiem cech, spośród których za najważniejsze W.S.Czułkowa uważa jednokierunkowość oraz podzielność na mniejsze logicznie spójne całości, co ułatwia śledzenie ciągłości myśli nadawcy tekstu. Autorka podkreśla, że tak skomponowany tekst może pobudzać aspiracje badawcze czytelnika⁶.

Jeśli chodzi o dobór tekstów naukowych do celów dydaktycznych, to należy dodatkowo wymienić takie wymogi jak zawartość w nich możliwie wszystkich cech języka ogólnego, a jednocześnie aby były one reprezentatywne dla danego rodzaju tekstu /np. opis, komunikat, tezy, rozprawa/. Tekst naukowy bowiem obliczony jest przede wszystkim na dostarczenie obiektywnej informacji z danej dziedziny wiedzy. Przy doborze tekstów naukowych dla studentów-filologów należy brać pod uwagę szczególnie takie, które zawierają jasno określone zadania komunikacyjne, np. dowodzenie hipotez lub założeń, argumentację, opis problemu, procesu, przegląd literatury przedmiotu itp. Trzeba także uwzględnić ich lingwistyczne parametry. Tekst-wzorzec powinien zawierać najbardziej optymalne dla wyrażenia myśli modele językowe związane z zadaniem komunikacyjnym jakie zawiera. Istotne znaczenie ma też wartość leksykalno-seman-

tyczna tekstu naukowego. Chodzi o to, aby zawierał on możliwie wszystkie warstwy leksyki, tj. terminy z dziedziny danej specjalności, np. dla filologów takie jak: лексема, вокализм, диахрония, ономастология, субстантив, литота itd.; wyrazy i związki wyrazowe, które ulegają desemantyzacji w tekście naukowym lub których podstawowe znaczenie ulega osłabieniu: подчеркивать, группа, способность. Co innego oznacza подчеркивать тему в тетради, а co innego подчеркивать важнейшие особенности явления; wyrazy i związki wyrazowe, których semantyka nie ulega zmianom, tj. takie, które należą do języka ogólnego i zachowują swoje znaczenie we wszystkich sferach komunikacji językowej, np. следует еще отметить, постараемся теперь объяснить, заметим здесь, что..., он часто цитирует слова..., автор констатировал... Jest rzeczą oczywistą, że teksty w równej mierze nasycone wszystkimi wymienionymi elementami nie istnieją, należy jednakże skierować wysiłki na poszukiwanie tekstów jak najbardziej zbliżonych do "ideału". Są one niezbędne zwłaszcza na początkowym etapie kształtowania podstaw komunikacji naukowej. Nie można pominąć jeszcze jednego wymogu wobec tekstu ówczesnego mającego pełnić rolę wzorca komunikacji naukowej. Chodzi mianowicie o to, by teksty posiadały stosunkowo przejrzystą strukturę, ponieważ na ich przykładzie studenci powinni zapoznać się z zasadami redagowania różnych form wypowiedzi o charakterze naukowym; bez znajomości tych zasad trudno oczekiwać, by budowali oni poprawnie teksty własne.

Obowiązujący obecnie program praktycznej nauki języka rosyjskiego określa cele, jakie powinni osiągnąć studenci filologii rosyjskiej w zakresie opanowania stylu naukowego. Ich sformuło-

wanie jest, rzecz oczywista, ramowe i ogólne. Należy zatem ustalić bardziej szczegółowo czego należy nauczyć, jakie umiejętności i nawyki student powinien opanować. Cele szczegółowe kształtowania podstaw komunikacji naukowej, moim zdaniem, można określić następująco: pogłębienie wiadomości o stylach funkcjonalnych języka rosyjskiego, ze szczególnym uwzględnieniem stylu naukowego; ukształtowanie umiejętności rozpoznawania zadań komunikacyjnych danego tekstu; zapoznanie studentów z prawami strukturyzacji różnych rodzajów tekstów naukowych; wprowadzenie i utrwalenie minimum leksyki ogólnonaukowej oraz specjalistycznej /terminologia filologiczna/; ukształtowanie nawyków transformowania w sferę komunikacji naukowej modeli języka przyswojonych na poprzednich latach studiów /konstrukcje wyrażające ocenę, twierdzenie, wątpliwość, przeczenie itp./; ukształtowanie umiejętności budowania pisemnego i ustnego monologu naukowego, wyrażania własnego stosunku do czytanych materiałów, do wypowiedzi współuczestników seminarium; wdrożenie nawyków analizy i syntezy; wyrobienie umiejętności prawidłowego, poprawnego redagowania tekstów własnych zgodnie z prawami strukturyzacji tekstu naukowego.

Z kolei należy opracować system ćwiczeń na podstawie wybranych tekstów i ustalić jakie spośród nich powinny dominować na poszczególnych etapach kształtowania podstaw komunikacji naukowej. Chodzi tu przede wszystkim o ćwiczenia analityczne i syntetyzujące. Pierwsze służą do wdrażania nawyków i umiejętności wyróżniania w tekście określonych sjawisk. Celem drugich jest wyrobienie umiejętności redagowania tekstu; tworzenia całości,

tworzenia informacji skróconej, rozszerzonej, budowy komunikatów, replik itd.

Opierając się na wynikach przeprowadzonych badań oraz na doświadczeniu w tym zakresie proponuję zadania związane z procesem kształtowania podstaw komunikacji naukowej realizować w kilku etapach.

Etap pierwszy /semestr VI/. Początkowe dwa-trzy zajęcia można przeznaczyć na ugruntowanie wiadomości teoretycznych o stylu naukowym i jego funkcjach. Następnie praca na zajęciach powinna dotyczyć kształtowania umiejętności rozróżniania tekstów typu opis i komunikat, opanowania praw strukturyzacji tego rodzaju tekstów, a także przyswojenia niezbędnego minimum konstrukcji morfosyntaktycznych. Następnie należy przejść do ćwiczeń analitycznych: wyróżnianie w tekście subiekty i predykatu, określanie predykatów głównych i drugorzędnych, ustalanie funkcji komunikacyjnej oraz ich roli w danym tekście. W tym miejscu dużo uwagi trzeba poświęcić zagadnieniu transformacji na płaszczyznę komunikacji naukowej wcześniej przyswojonych modeli językowych, szczególnie dotyczących definiowania przedmiotu, określenia jego cech, jego powstawania i przeznaczenia, a także zagadnieniu użycia tych modeli w nowych, charakterystycznych dla stylu naukowego kollokacjach. W tym czasie powinny dominować zadania typu analitycznego. Dopiero w końcu etapu pierwszego, kiedy zostaną już ukształtowane umiejętności i nawyki analizy tekstu-opisu, nawyki automatycznego wyboru modeli językowych do tworzenia aktów komunikacyjnych w odpowiednich sytuacjach, można przejść do ćwiczeń syntetyzujących. Co prawda, występują one przez cały czas, nie sposób

bowiem obyć się bez nich, niemniej dominantę stanowią dopiero w końcu etapu pierwszego. Ćwiczenia można zgrupować wokół odpowiedzi na pytania tworzące prosty schemat struktury tekstu-opisu: что есть что?, что является чем?, что представляет собой что?, какое есть что?, как возникает что?, для чего одужит что? Zadanie studenta winno polegać na zredagowaniu przy pomocy tych pytań krótkiej podstawowej informacji o przedmiocie. Następnie studenci otrzymują polecenie rozszerzenia tej informacji za pomocą predykatów drugorzędnych wyodrębnionych z tekstu. Są to ćwiczenia wprowadzające do wykonania zadań, które wymagają umiejętności syntetyzowania. Np.:

- 1/ дайте изложение читанного, соблюдая правила структуризации текста;
- 2/ распространите основную информацию с помощью предикатов 2-го, 3-го, ... n-го порядка;
- 3/ постройте научный монолог описание, сообщение;
- 4/ напишите рецензию;
- 5/ напишите вступление к своей магистерской работе.

Етап drugi /semestr VII/. W tym okresie studenci zapoznają się z tekstami typu rozprawa. Prace z nimi powinna poprzedzić krótka informacja dotycząca zadań komunikacyjnych, jakie zawierają tego typu teksty oraz praw ich strukturyzacji. Z kolei następuje praca z tekstem. Wiadomo, że tekst-rozprawa posiada odmienną strukturę od tekstu-opisu, czy tekstu-komunikatu. Dlatego też studenci zdobywają nowe umiejętności, chociaż ich działania przebiegają według przyswojonej już struktury czynności: analiza-synteza. Na tym etapie studenci powinni nauczyć się wyróżniać subiekt

tekstu, tzn. tezę główną - temat rozważań, następnie wybrać z tekstu szereg sądów szczegółowych wyrażających stosunek autora informacji do postawionej tezy. W zależności od zadania komunikacyjnego /np. potwierdzenie hipotezy, dowodzenie, obalenie hipotezy, poddawanie jej w wątpliwość, określanie przyczyny i skutku, celu i przeznaczenia itp. /studenci wybierają z tekstu odpowiednie zdania /sądy szczegółowe/.

Z kolei winna nastąpić analiza wybranych zdań z punktu widzenia ich budowy oraz napełnienia leksykalnego. Zazwyczaj przeważają tu konstrukcje o charakterze przyczynowo-skutkowym, a także oznaczające warunki zaistnienia zjawiska. Analiza kończy się wyróżnieniem w tekście zdania, kilku zdań lub całego akapitu, który jest jakby powrotem do tezy głównej i zawiera jednocześnie krótkie podsumowanie sądów szczegółowych. Jeśli w pierwszym etapie został opanowany proces transformacji przyswojonych wcześniej modeli językowych na płaszczyznę komunikacji naukowej, to praca z tekstem będzie przebiegała łatwiej, mimo że teksty typu rozprawa są trudniejsze. Wynika to z samej ich struktury, jak i bogatszego nasycenia materiałem językowym charakterystycznym dla stylu naukowego. Na tym etapie należy zwrócić szczególną uwagę na ćwiczenia syntetyzujące, tzn. na budowę replik wyrażających stosunek do czytanego tekstu. Celem tego rodzaju ćwiczeń jest kształtowanie umiejętności i nawyków spontanicznej reakcji studenta na wystąpienia współuczestników dyskusji. Trzeba jednocześnie kształtować nawyki niekategorycznego wyrażania oceny /zwłaszcza negatywnej/, co stanowi pewną normę stylu naukowego⁷. Do tej grupy należą również ćwiczenia kształtujące umiejętność łączenia poszczególnych

nych części tekstu, przede wszystkim akapitów, ale również fragmentów objętościowo mniejszych /niekiedy nawet dwóch lub kilku zdań/. Niezbędne jest więc przywołanie całego szeregu zwrotów językowych będących swego rodzaju "klamrami" łączącymi tekst, np.: иначе говоря, то есть, точнее говоря /przy objaśnianiu/; точно так же, подобно тому /przy porównywaniu/; в противоположность, в отличие от, наоборот, напротив /przy przeciwstawianiu/; вместе с тем, при этом, кроме того, сверх того, в том числе, кстати, более того /przy uściślaniu/; само собой разумеется, в самом деле, действительно, несомненно /przy podkreślaniu prawdziwości, wiarygodności informacji /; в результате..., отсюда, отсюда, тем самым /przy wyrażaniu przyczyny i skutku/; ввиду того, в силу этого, вследствие чего, в этом случае, в таком случае /przy określaniu warunków i przyczyny/; в первую очередь, сначала рассмотрим, в то же время, таким образом, наряду с, в дальнейшем, в заключение /w toku rozważań/; как было показано, как уже указывалось, согласно этому, как уже отмечалось, нижеследующий список /dla oznaczenia związku z wypowiedzią poprzedzającą lub następującą/; теперь рассмотрим, обратимся к выводу, приведем примеры, постараемся теперь объяснить /przy łączeniu większych części tekstu w całość/.

Na tym etapie proponuję również stosowanie ćwiczeń przekładowych z języka rosyjskiego na polski, a w dalszej kolejności z polskiego na rosyjski zaczynając od poszukiwania pełnych odpowiedniości oraz innych ekwiwalentów przekładowych poszczególnych modeli językowych, następnie zdań lub objętościowo większych fragmentów tekstu. Celem tych ćwiczeń jest przygotowanie do tłu-

maczenia tekstów specjalistycznych. Ułatwia to korzystanie z literatury przedmiotu w obu językach, co jest niezbędne w czasie pisania pracy magisterskiej.

Etap trzeci /semestr VIII/. Oprócz ćwiczeń, o których była mowa wyżej, należy stosować również ćwiczenia kształtujące umiejętności i nawyki wykorzystywania środków synonimii leksykalnej i syntaktycznej np. языкознание, языковедение, лингвистика. Языкознание - это наука о... Синтаксис - раздел языкознания... Синтаксисом называется раздел языкознания... Синтаксис представляет собой раздел языкознания... Tak pomyślane ćwiczenia pozwalają studentom uniknąć monotoni językowej i sprzyjają wypracowaniu bogatszego stylu pisemnych form wypowiedzi.

Etap czwarty /semestr IX/. Po opanowaniu umiejętności i nawyków, które nazwałabym umownie "technicznymi", "warsztatowymi" powinna nastąpić praca z tekstem specjalistycznym w grupach seminaryjnych /językoznawczej, literaturoznawczej, glottodydaktycznej/. Należy skupić uwagę na redagowaniu tekstów własnych przez studentów, a mianowicie referatów, recenzji i rozdziałów pracy magisterskiej.

Zamierzeniem niniejszego artykułu było zaakcentowanie roli i znaczenia ćwiczeń kształtujących podstawy komunikacji naukowej u studentów oraz ich właściwego umiejscowienia w procesie praktycznej nauki języka rosyjskiego.

Na zakończenie warto podkreślić, że opanowanie stylu naukowego przez studentów filologów jest ważnym i niezbędnym elementem ich wykształcenia. Poprawne i swobodne wypowiedzianie się na tematy naukowe zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej jest integralnym składnikiem /niejako wyższego rzędu/ przygotowania filologicznego

прzyszłych nauczycieli, dlatego należy doceniać znaczenie tego problemu i poświęcać mu należyłą uwagę.

PRZYPISY

- ¹ M.Kożina, Problem systemowości mowy i norm funkcjonalno-stylistycznych w związku z opisem i nauczaniem języka rosyjskiego, W: Podstawy naukowe nauczania języka rosyjskiego, red. S.Siatkowski Warszawa PZWS 1972
- ² S.P.Kaczmarski, Rola i znaczenie języka ojczystego w nauczaniu języków obcych, Przegląd Glottodydaktyczny 1978 nr 1
- ³ Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров, Язык и культура, изд. 3-е, переработанное и дополненное, "Русский язык", Москва 1983
- ⁴ W.Skałkin, Sfery ustnej komunikacji językowej a nauczanie języka, W: Nauczanie języka rosyjskiego a językoznawstwo i psychologia, red. S.Siatkowski Warszawa WSiP 1976
- ⁵ О.Д. Митрофанова, Научный стиль речи: проблемы обучения, изд. "Русский язык", Москва 1976. Zob. też Н.А. Метс, Научный стиль в ряду других функциональных стилей русского языка: проблемы обучения. В об.: Русский язык иностранных: актуальные вопросы описания и методики преподавания, изд. "Русский язык", Москва 1982
- ⁶ В.С. Чулкова, Проблема интеграции научного текста. В кн.: Функциональный стиль научной прозы, изд. "Наука", Москва 1980. Zob. też А. Метса, К. Алимето, Функции текста в коммуникативно-ориентированном учебнике. Тезисы доклада на VI Конгресс МАПРЯД. Сборник тезисов, Будапешт 1986

- 7 Т.С. Троянская, Некоторые особенности выражения отрицательной оценки в жанре научной рецензии /к вопросу о некатегоричном высказывании в научном стиле речи/. Язык и стиль научного изложения. Лингвометодические исследования, изд. "Наука", Москва 1983

ФОРМИРОВАНИЕ ОСНОВ НАУЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ У СТУДЕНТОВ
РУССКОЙ ФИЛОЛОГИИ

резюме

Статья посвящена формированию у студентов-русистов основ научной коммуникации. В ней называются наиболее типичные недостатки в применении студентами ранее усвоенных моделей предложений в научном стиле речи. Затем предлагаются способы устранения этих недостатков путем создания оптимальной системы упражнений для каждого этапа формирования основ научной коммуникации.

В статье даются практические рекомендации решения названной проблемы.

